

Enciklopedički koncept u mrežnom okruženju

Zdenko Jecić

Leksikografski zavod Miroslav Krleža

SAŽETAK: U doba tranzicije enciklopedičkoga djela iz tiskanoga u mrežni oblik, zahvaljujući funkcionalnostima koje novi medij omogućuje, javljaju se i dublje promjene u temeljima enciklopedijske struke, tj. u enciklopedičkim principima i enciklopedičkom konceptu kao njihovoj cjelini. Refleksija takva stanja jesu tendencije *Wikipedije*, kao najkorištenijega enciklopedičkoga djela današnjice, da se uvođenjem prilagodbi postupno približi vrijednostima tradicionalne enciklopedije, dok se tradicionalne, uređivane enciklopedije postupno otvaraju za nova stremljenja, ponajprije potaknuta danas već ustaljenim navikama korisnika *Wikipedije*.

Ključne riječi: *enciklopedički koncept; enciklopedički principi; mrežne enciklopedije*

Uvod

Enciklopedije, leksikoni, atlas i druga enciklopedička djela doživljavaju transformaciju iz tradicionalnoga u elektronički oblik. I dok se još unazad nekoliko godina nije moglo sa sigurnošću tvrditi u kojem smjeru ide enciklopedika, danas su stvari jasnije. Tijekom 1990-ih, uz tradicionalne, tiskane enciklopedije javila su se ekonomski profitabilna elektronička enciklopedička djela na medijima za trajnu pohranu podataka (CD, DVD), koja su donosila digitaliziranu postojeću građu leksikografskih kuća, najčešće obogaćenu dodatnim multimedijским sadržajima i drugim funkcionalnostima (*Encarta*¹, *Britannica*², *Brockhaus*³), potom i njihove mrežne (internet-ske) inačice, te brzorastući, manji ili veći neprofitabilni projekti mrežnih leksikona i enciklopedija, kao produkt napora pojedinaca ili kolaboracije suradnika volontera, s *Wikipedijom*⁴ na čelu. Među mnoštvom enciklopedičkih uradaka, iskristaliziralo se sljedeće stanje:

¹ *Microsoft Encarta: multimedia encyclopedia*. Microsoft, Redmond 1993.

² *Britannica CD, BCD, Version 1.0*. Encyclopædia Britannica, Chicago 1994.

³ *Der Brockhaus Multimedial*. F.A. Brockhaus, Mannheim 1998.

⁴ *Wikipedia: The Free Encyclopedia*. Wikimedia Foundation Inc. URL:<http://www.wikipedia.org> (pristupljeno 18. IX. 2014).

1. *Wikipedija* je postala ne samo najveća već i najviše korištena enciklopedija svih vremena, te uvjerljivo prevladavajuće referentno djelo današnjice⁵, dok su drugi kolaborativni projekti ili usmjereni vrlo uskom krugu ljudi ili se, češće, odvijaju kao dio *Wikipedije*.

2. Profesionalno uređivana djela uglavnom su prešla u mrežni oblik, bilo kao digitalizirana arhivska izdanja, bilo kao projekti u kojima se permanentno radi na širenju i ažuriranju tih djela. Velike opće enciklopedije uglavnom se ne planiraju tiskati, dok se u tiskanom obliku i dalje objavljuju specifična djela, uglavnom namijenjena užem krugu korisnika, bez većih pretenzija za profitom⁶.

U takvoj situaciji jasno je da je došlo do značajnih promjena u samim djelima, njihovoj produkciji i enciklopedici općenito.

O različitosti novih oblika enciklopedija u odnosu na tradicionalna izdanja već se dosta pisalo (Jecić, Boras, Domijan 2008), a kao temelj tih razlika navode se funkcionalnosti koje omogućuju novi mediji. Tako je *hipertekstovnost* omogućila zamjenu uputnica elektroničkim poveznicama i olakšala kretanje među sadržajem; *pretraživost* je zamijenila abecedni slijed mogućnošću pretrage naslova članaka ili čitavoga teksta; *multimedijalnost* je omogućila dodavanje animacija, zvučnih zapisa i videozapisa; *interaktivnost* je omogućila dodavanje interaktivnih sadržaja (npr. interaktivnih vremenskih lenti, karata); *neograničenost opsega* omogućila je širenje broja članaka i duljine članaka; *povezanost s vanjskim izvorima* omogućila je povezivanje pojedinih članaka s digitaliziranim sadržajima arhiva, knjižnica, muzeja; *kolaborativnost* je omogućila izravnu participaciju korisnika u stvaranju, dopunjavanju i ispravljanju djela te povratne informacije; *adaptivnost* je omogućila prilagođavanje korisnicima.

U današnje doba tranzicije enciklopedičkoga djela iz tiskanoga u mrežni oblik, uz promjene u funkcionalnostima, javljaju se i dublje promjene u temeljima enciklopedijske struke, tj. u enciklopedičkim principima i enciklopedičkom konceptu.

1. Enciklopedički koncept

Svako istraživanje suštine enciklopedičkih djela nezaobilaznim čini definiranje njihovih osnovnih svojstava. Svojstvima se mogu smatrati odlike koje slijede konkretne realizacije, a te su se odlike tijekom vremena afirmirale u enciklopedičke

⁵ Vidi Z. Jecić: »Nadnacionalni karakter internetskih enciklopedija«, *Studia Lexicographica* 5 (2011) 2, str. 108 i 109.

⁶ Npr. *Encyclopaedia Britannica* najavila je prestanak tiskanih izdanja još 2012., što je objavljeno na blogu njihova uredništva *Change: It's Okay. Really.* Encyclopaedia Britannica Blog. URL: <http://www.britannica.com/blogs/2012/03/change/> (pristupljeno 23. IX. 2014).

principe na kojima se temelje enciklopedička djela. Dok se pojedini enciklopedički principi mogu naći i u drugim djelima, tek je njihova ukupnost ono što karakterizira enciklopedička djela i razlikuje ih od drugih djela, a ta se ukupnost može smatrati enciklopedičkim konceptom.

O osnovnim svojstvima i danostima enciklopedičkih djela (napose enciklopedija) pisalo se s njihovih izvedbenih i funkcionalnih aspekata u temeljnim djelima enciklopedičke struke (Shores 1976; Katz 1978; Michel, Herren 2003) ili pak u člancima o enciklopedijama koje donose velike svjetske opće enciklopedije⁷.

Osnovna svojstva enciklopedičkih djela Vujić (1991) vidi u vrijednostima enciklopedičkoga rada, koje razvrstava na opće i promjenjive vrijednosti. Dok su opće vrijednosti svezremenske, promjenjive vrijednosti ovise o sredini, kulturi (vremenu) u kojem enciklopedička djela nastaju, te o stupnju razvoja enciklopedičkih djela i enciklopedike kao struke. K tome pojedini enciklopedički principi mogu varirati unutar određenih granica, ovisno o konkretnom djelu koje karakteriziraju.

Enciklopedijski koncept može se promatrati kroz sljedeće enciklopedičke principe:

- sveobuhvatnost
- točnost
- objektivnost
- vjerodostojnost
- ažurnost
- konsolidiranost
- relevantnost
- sažetost
- organiziranost (strukturiranost).

I dok se primjerice točnost i objektivnost ne mogu dovesti u pitanje, već samo pojedina djela mogu biti evaluirana u pogledu dosezanja tih principa, pa ih se može smatrati svezremenskim, principi kao primjerice relevantnost ili sažetost ovise o nekim čimbenicima, pa ih se može smatrati promjenjivima.

U daljnjem tekstu dat će se prikaz enciklopedičkih principa u svjetlu tranzicije tradicionalne enciklopedike u mrežno okruženje.

⁷ Npr. u članku »Encyclopædias and Dictionaries«, *Encyclopædia Britannica* 2002.

2. Enciklopedički principi u okruženju novih medija

2.1. Sveobuhvatnost

Princip sveobuhvatnosti podrazumijeva nastojanje da se u enciklopedičkim djelima obuhvati i prikaže cjelokupno znanje čovječanstva ili nekoga određenoga područja. Pri tome se sveobuhvatnost ne odnosi samo na najširi izbor tema ili pojmova koji će u nekom djelu biti obrađeni već i na svestranost obrade pojedinih tema ili pojmova iz različitih kutova gledanja. Tako se primjerice u člancima vezanima uz geografske pojmove dotični pojam obrađuje iz aspekta njegova geografskoga položaja, klime i drugih prirodnih obilježja, stanovništva, gospodarstva, povijesti, kulturnih znamenitosti i sl. Stoga nije rijedak slučaj da se pri izradi nekih članaka rabe tekstovi više autora, od kojih će svaki dati pregled znanja o dotičnom pojmu iz svojega područja, a koje će leksikograf enciklopedičar naposljetku oblikovati u sveobuhvatnu cjelinu, dodajući ono što je pritom eventualno ispušteno.

Kod mrežnih enciklopedičkih djela otvorenoga tipa, kakva je *Wikipedija*, ne postoji unaprijed izrađeni plan onoga što će biti obrađeno, pa se lako može dogoditi da u takvim djelima pojedini važni pojmovi ostanu neobrađeni. S druge strane na pojedinim člancima takvih djela u pravilu radi više, pa i nemali broj suradnika, što pridonosi svestranosti pristupa.

2.2. Točnost

Jedan od važnih čimbenika radi kojega će korisnik u traženju objašnjenja nekoga pojma posegnuti za enciklopedičkim, a ne za nekim drugim djelom, jest očekivana točnost, koja se u tim djelima provlači kao princip. Točnost se očituje u pogledu iznesenih brojčanih podataka i faktografskih činjenica, npr. mjesta i datuma rođenja ili smrti pojedinih osoba, broja stanovnika ili zaposlenih u nekoj djelatnosti ili fizičkih zakonitosti. Stoga se pri izradi enciklopedičkih djela velika pozornost pridaje njihovoj točnosti. Tako se kod tradicionalnih enciklopedičkih projekata pojedini podatci provjeravaju u različitim izvorima, kod dvojbjenih se podataka nerijetko poseže i za primarnim izvorima, često isti podatak nanovo provjerava više ljudi, a u uredništvima nerijetko postoje i suradnici koji rade samo taj dio posla.

S druge strane *Wikipedija* je počesto bila napadana zbog nedovoljne točnosti, koja se očekuje od djela koje pišu materijalno nemotivirani pojedinci, bez stvarnoga osjećaja odgovornosti prema svojem djelu. Da je takva ocjena paušalna, pokazalo je istraživanje (Giles 2005) iz kojega proizlazi da *Wikipedija* u pogledu točnosti ne zaostaje mnogo za *Encyclopaedijom Britannicom*. Taj neočekivani rezultat slijedi iz činjenice da *Wikipedija*, iako nema institucionaliziranoga sustava ispravljanja pogreša-

ka, ima velik broj pristupa korisnika pojedinom članku, pa se eventualne netočnosti brzo uočavaju, te ih korisnici isprave u razmjerno kratkom vremenu. Da je velik broj korisnika i korisničkih priloga pri tome ključan, pokazuje usporedno istraživanje točnosti mrežnoga izdanja *Hrvatske enciklopedije* LZMK-a i hrvatske inačice *Wikipedije*, prema kojem potonja, sa znatno manjim brojem korisnika nego engleska inačica, zaostaje za tradicionalno uređivanom *Hrvatskom enciklopedijom* (Kubelka, Šoštarić 2013).

2.3. Objektivnost

Pod objektivnošću se podrazumijeva enciklopedički princip na osnovi kojega se pojedine spoznaje i činjenice tretiraju ravnopravno, lišene predrasuda na osnovi vjerske, nacionalne, ideološke, rasne ili seksualne pripadnosti, a koje bi se inače mogle očitovati iznošenjem pristranih stajališta i ocjena, neiznošenjem pojedinih relevantnih činjenica, a u ekstremnom slučaju i iznošenjem neistina. Princip objektivnosti razvija se tijekom vremena u skladu s civilizacijskim dosezima čovječanstva, pa su se do nedavno u enciklopedičkim djelima mogla naći rješenja koja danas smatramo neobjektivnima, pristranima ili diskriminirajućima. Tako se primjerice u II. izdanju *Encyclopaedije Britannice* (1910–11) omalovažava djelo Sigmunda Freuda, Ku Klux Klan se spominje kao organizacija koja štiti bijelu rasu i uvodi reda na američkom Jugu, a u to izdanje nije uvrštena biografija Marije Curie kao dobitnice Nobelove nagrade, već je samo spomenuta kao supruga Pierrea Curiea. Za pojedina enciklopedička djela može se ustvrditi da sustavno donose neuravnotežen pristup pojedinoj ideologiji, poput »režimskih« djela. Ideološke predrasude pojedinih enciklopedičkih djela čest su predmet istraživanja tih djela (Tomanović 1991; Čepo 2008). Kad je riječ o objektivnosti, prednost je *Wikipedije* njezina demokratičnost; članci nastaju kao zajednički rad većega broja suradnika pa se u njima često mogu usporedno naći različita stajališta, a korisnicima je ujedno tumačenje nekog pojma usporedno dano u člancima *Wikipedija* na različitim jezicima, nastalima u različitim kulturnim i nacionalnim okruženjima. S druge strane ta demokratičnost istodobno dovodi do slučaja da se u pojedinim člancima mogu naći ekstremno izražene predrasude, kao i neistine umetnute iz puke zabave (vandalizmi), pa održavanje objektivnosti predstavlja za *Wikipediju* najveći problem. Kako bi se takvo stanje izbjeglo, *Wikipedija* u posljednje doba daje sve više ovlasti administratorima.

2.4. Vjerodostojnost

Može li se nekom enciklopedičkom djelu vjerovati, je li ono uistinu točno i objektivno, je li to djelo u enciklopedičkom smislu kvalitetno? Ta si pitanja postavljaju korisnici i knjižničari prigodom donošenja odluke o konzultiranju određenoga

djela, ali i stručna i šira javnost prigodom donošenja suda o nekom novom djelu. Izravan odgovor na ta pitanja može se dati jedino kvalitativnom analizom sadržaja, što je opsežan pothvat koji podrazumijeva angažman stručnjaka iz područja koje enciklopedičko djelo obrađuje, kao i stručnjaka enciklopedičara, te se u cijelosti rijetko provodi. Češće se provodi vrednovanje (evaluacija) enciklopedičkih djela zasnovano na procjeni njihove uspješnosti u ostvarivanju enciklopedičkih principa⁸, te se u vidu recenzija objavljuje, npr. u različitim vodičima kroz enciklopedička djela⁹. Ipak, i takve su recenzije rijetke i usmjerene samo na neka tržišta, a načela vrednovanja još su uvijek otvorena za dublja istraživanja. Stoga priređivači enciklopedičkoga djela nastoje osigurati ne samo da ono bude točno i objektivno nego i da to mogu procijeniti korisnici već nakon letimičnoga pregleda djela, bez analize čitavoga sadržaja ili postupka evaluacije koji provode stručnjaci. Tradicionalno se vjerodostojnost djela postiže ugledom glavnoga urednika, stručnjaka, institucije ili nakladnika koji iza njega stoje. Također je pravilo da se kod djela koja su plod tinskoga rada kao autori članaka angažiraju osobe koje su u javnosti prepoznate kao vodeći stručnjaci iz pojedinoga područja. Podatci o autorima stoga se jasno daju do znanja, bilo u potpisu ispod članaka, bilo u popisu autora na početku djela. Vjerodostojnosti također pridodnosi i eventualna suradnja s kakvom akademijom ili drugom institucijom prepoznatom kao autoritet u području kulture i znanosti, što se također u djelima posebno ističe.

U *Wikipediji* članke pišu uglavnom anonimni korisnici, što je jedan od glavnih razloga što se ta enciklopedija smatra malo vjerodostojnom, a jedan je od njezinih većih problema. Stoga se u posljednje doba ulažu napor da se vjerodostojnost poveća drugim sredstvima, primjerice strogim citiranjem navoda i stajališta, a postoje i mrežni enciklopedički projekti koji su bliski *Wikipediji*, u kojima mogu sudjelovati samo potpisani suradnici, a čije priloge odobravaju ili uređuju dokazani stručnjaci iz pojedinih područja¹⁰.

⁸ Npr. općenite upute za odabir enciklopedičkoga djela navode se u: *Purchasing an Encyclopedia: 12 Points to Consider*, 1996.

⁹ Potreba za takvim vodičima bila je u doba tiskanih enciklopedija prisutna ponajprije u SAD-u zbog zasićenosti tržišta mnogobrojnim enciklopedičkim djelima. Među njima ističu se npr. K. F. Kister: *Kister's Best Encyclopedias: A Comparative Guide to General and Specialized Encyclopedias* (1994) i M. Sader, A. Lewis: *Encyclopedias, Atlases, and Dictionaries* (1995).

¹⁰ Takvi su projekti npr. *Nupedia* (započeta 2000) ili *Citizendium*, koji je u listopadu 2006. pokrenuo Larry Sanger, suosnivač *Wikipedije*. Uočivši nedostatke *Wikipedije*, želio je ostvariti pouzdanu enciklopediju, zahtijevajući od suradnika priloge potpisane stvarnim imenom, te osiguravajući recenziju za svaki članak prije no što bude proglašen »odobrenim«. U ožujku 2007. taj je projekt izašao iz svoje testne faze i u punoj je operativnosti ponuđen korisnicima, te je do rujna 2014. raspolagao sa 16 800 članaka, od kojih je samo 159 bilo odobreno.

2.5. Ažurnost

U proteklih nekoliko stoljeća, što je razdoblje koje se približno poklapa s postojanjem enciklopedičkih djela u suvremenom smislu, količina informacija i spoznaja neprekidno raste eksponencijalnom stopom. To znači da podatci, informacije i spoznaje kojima enciklopedička djela obiluju kontinuirano zastarijevaju, a time zastarijevaju i ta djela. Kako bi se to izbjeglo, traže se načini za ažuriranje i obnavljanje iznesenoga sadržaja. Tradicionalno se ažurnost tiskanih enciklopedičkih djela postiže izradom njihovih obnovljenih izdanja u razmjerno pravilnim vremenskim razmacima. Zbog opsežnosti posla ti su razmaci rijetko kraći od deset godina, što je za djelo koje sadrži mnogobrojne podatke, od koji neki mogu biti zastarjeli već u trenutku njihove objave, predugo razdoblje. Stoga se često na kraju rada na pojedinom izdanju objavljuju dopunski svesci s ažuriranim podacima i novim spoznajama u vidu novih ili obnovljenih članaka, ili se do izlaska novoga izdanja oni iz godine u godinu kontinuirano objavljuju u godišnjacima. Unatoč velikom trudu uloženom u obnavljanje tiskanih djela, ona ipak dijelom pate od neažurnosti. Jednom kada se djelo tiska, ono se više ne može promijeniti, dobit će svoje mjesto na polici u knjižnici i stalno će prijetiti opasnost da će ga konzultirati netko tko neće imati u vidu njegovo novije izdanje ili godišnjak, već će naprosto preuzeti zastarjelu ili prema novim spoznajama pogrešnu informaciju.

Takvih problema mrežne enciklopedije nemaju jer kod njih postoji stalna mogućnost unošenja promjena, koje mogu provoditi za to zaduženi stručni timovi ili sami korisnici. Kod tih djela uvijek postoji mogućnost da se informacija o npr. nekom športskom dostignuću već nakon nekoliko trenutaka objavi u pripadajućem članku, pa je mogućnost permanentnoga ažuriranja možda i najveća prednost mrežnih enciklopedija u odnosu na tiskane. Stalno ažuriranje profesionalno uređivanih enciklopedija zahtijeva prilagodbe u organizaciji leksikografskoga rada, koje s obzirom na uvriježeni tradicionalni pristup nisu uvijek lako izvedive.

2.6. Konsolidiranost

Enciklopedička djela nastoje prezentirati konsolidirane informacije. Time se ta djela ubrajaju među tercijarne izvore informacija koji »nastaju konsolidacijom, prepakiranjem, reorganizacijom, evaluacijom, sintezom, kompaktiranjem, kondenzacijom, integracijom raspoloživih primarnih informacija s ciljem da ih se izrazi ili prezentira u obliku koji bolje odgovara potrebama specifičnih korisnika«¹¹.

Konsolidacija obavijesti na kakvoj se zasniva enciklopedički rad obuhvaća procese¹²:

¹¹ T. Toth: *Podjela informacija po vrsti*, 2002.

¹² M. Tudman, D. Boras, Z. Dovedan: *Uvod u informacijsku znanost*, 1993., str. 49.

- proučavanje značajki potencijalnih korisnika
- selekcija (odabir) izvora obavijesti koji bi mogli sadržavati najkorisnije obavijesti za zadovoljavanje potreba za informacijama neke skupine korisnika
- vrednovanje obavijesti s obzirom na njihovu stvarnu vrijednost, valjanost i pouzdanost
- analitička obrada, tj. određivanje i izoliranje najrelevantnijih obavijesti i njihovo raščlanjivanje na sastavne dijelove
- spajanje, tj. kombiniranje najrelevantnijih obavijesti dobivenih analitičkom obradom više izvora informacija
- prestrukturiranje obavijesti – uobličavanje sadržaja koji će korisnicima omogućiti uspješno i djelotvorno korištenje informacija; obuhvaća sintezu, sažimanje (kondenzaciju), tekstovnu preinaku, prijevod, pojednostavljenje, kritički pregled, prikaz najnovijega stanja razvoja itd.
- pakiranje i prepakiranje – fizičko uobličavanje obavijesti u oblik i medij koji će omogućiti njihovo bolje iskorištenje
- širenje (diseminacija) informacija
- povratna sprega (*feedback*) od korisnika – uvjet vrednovanja ukupne aktivnosti te naposljetku obavljanje potrebnih preinaka i prilagodbi.

Princip konsolidiranosti informacija trajno se provlači kroz enciklopedička djela, a uglavnom se očituje kroz odabir bitnih informacija (relevantnost), njihovo sažimanje kako bi obrada pojedinih tema bila što sažetija (sažetost), te kroz njihovo iznošenje na prikladan način, što razumljiviji korisniku (razumljivost). Svaki od tih triju navedenih postupaka afirmirao se kao zasebni enciklopedički princip.

2.7. Relevantnost

Relevantnost kao enciklopedički princip podrazumijeva razlučivanje bitnoga od nebitnoga, obradu samo onih pojmova za koje se smatra da će korisniku pružiti kvalitetnu informaciju o temi koja ga zanima. Zahvaljujući tom principu, enciklopedička se djela javljaju kao svojevrsan pandan književnim antologijama ili glazbenim top-ljestvicama, koje također donose izbor najznačajnijega, najvažnijega, najboljega. Kao važan čimbenik konsolidiranosti informacija relevantnost se trajno provlači kroz enciklopedička djela, ali je od svih enciklopedičkih principa najviše podložna uvjetovanostima i promjenama: ovisi o vrsti djela, skupini korisnika kojima je djelo namijenjeno, civilizacijskim i kulturnim dosezima, kao i stupnju razvoja tehnologije prezentacije znanja. Kod tradicionalnih, tiskanih enciklopedičkih djela opseg je

ograničen, ne može se izbjeći izbor onoga što će se u tim djelima obraditi, pa se i relevantnost javlja kao nužnost, o kojoj se nije raspravljalo.

Kod elektroničkih enciklopedičkih djela koja nisu ograničena opsegom, a napose kod mrežnih enciklopedija otvorenoga tipa kakva je *Wikipedija*, broj članaka stalno raste. Stoga se često javljaju članci koji su prema principima tradicionalne enciklopedike upitne relevantnosti, npr. članci u kojima se zasebno obrađuju pojedine pjesme ili albumi izvođača popularne glazbe, sporedni filmski likovi, različite inačice nekoga komercijalnoga proizvoda i dr. Tim problemima *Wikipedija* pristupa dvojako: s jedne strane nastojeći privoljeti korisnike koji šalju priloge da se pritom u većoj mjeri pridržavaju osnovnih enciklopedičkih principa, a s druge strane zasnivajući svoju filozofiju na premisi da *Wikipedija* nije tradicionalna enciklopedija, pa ni principi ne moraju biti isti. Koje pojmove uži krug suradnika *Wikipedije* smatra dostojnima obrade, a koje ne, vidljivo je iz njihova naputaka za suradnike »Što ne spada u *Wikipediju*«¹³:

...Wikipedija nije rječnik ili priručnik za korištenje žargona ili ostalih izraza.

...Wikipedija nije mjesto za objavljivanje originalnih ideja ili vlastitih pokusa ni mjesto za objavljivanje informacija koje nitko prije nije objavio.

...Wikipedija nije mjesto za oglašavanje ili reklamiranje.

...Wikipedija nije mjesto na kojem se prikupljaju datoteke u obliku poveznica, slika, videa i zvukova.

...Wikipedija nije blog ni društvena internetska stranica (fansite).

...Wikipedija nije direktorij svega što postoji ili je postojalo.

...Wikipedija nije zbirka informacija.

...Wikipedija nije kolekcija neprovjerenih i neutemeljenih spekulacija...

Ipak, kako se navodi u početnome dijelu *Wikipedijinih* naputaka¹⁴, osnovna orijentacija *Wikipedije* razlikuje se od tradicionalnih enciklopedijskih dijela, odnosno tradicionalnoga poimanja relevantnosti:

...Wikipedija nije papirnata enciklopedija. To znači da praktički ne postoji granica o broju tema i članaka koji se mogu pokriti pripadajućim točnim navodima i podacima.

¹³ URL:http://hr.wikipedia.org/wiki/Wikipedija:%C5%A0to_ne_spada_u_Wikipediju (pristupljeno 17. IX. 2014).

¹⁴ Ibid.

Koliko god tradicionalna enciklopedika može imati rezerve prema upitnoj relevantnosti novih vrsta enciklopedičkih djela, valja imati na umu popularnost i golem broj korisnika takvih djela, koja danas stoga postavljaju standarde. Činjenica je da je današnji prosječni korisnik enciklopedije korisnik *Wikipedije*, koji očekuje da će u enciklopediji naći opsežnu obradu praktički bilo koje zamislive teme. Takvo stanje potiče profesionalno uređivane enciklopedije na preispitivanje ustaljenih principa relevantnosti, te pomicanje dosadašnjih granica u smjeru interesa korisnika.

Interese korisnika mrežnih enciklopedija moguće je precizno evidentirati statističkim praćenjem njihovih aktivnosti na mrežnim stranicama enciklopedije, tzv. webometrijskim istraživanjima. Primjer mogućnosti koje pruža vođenje takvih statistika jest analiza zanimanja korisnika za pojedina područja, koju je u svojem radu proveo Spoerri (2007). Grupirao je 230 najposjećenijih članaka engleske *Wikipedije* prema skupinama: zabava, politika i povijest, geografija, seksualnost, znanost, računala, umjetnost, religija, praznici, recentni događaji, droge. Rezultati analize predstavljeni su apsolutnim i relativnim brojem članaka u pojedinim skupinama, što odgovara zanimanju korisnika za te skupine. Rezultati su sasvim neočekivani i pokazuju da je posjećenost skupina zabava i seksualnost veća od 50%, što potpuno odudara od neznačajnog opsega što se tim skupinama inače pridaje u tradicionalnim enciklopedijama. Kao proširenje toga istraživanja u tablici 1. uspoređeni su njegovi rezultati s udjelima opsega pojedinih struka koje je moguće identificirati u *Hrvatskoj enciklopediji*¹⁵.

Tablica 1. Prikaz zanimanja korisnika *Wikipedije* za pojedine skupine (iskazan pripadajućim brojem najposjećenijih članaka) i opsega kojim su te skupine zastupljene u *Hrvatskoj enciklopediji*.

Kategorije	<i>Wikipedija</i>		<i>Hrvatska enciklopedija</i>
	Ukupno članaka (230)	Udjel	Udjel u opsegu
Zabava	100	43%	4,42%
Politika i povijest	34	15%	21,68%
Geografija	28	12%	12,12%
Seksualnost	23	10%	-
Znanost	13	6%	22,88%
Računala	12	5%	0,39%
Umjetnosti	5	2%	18,72%
Religija	5	2%	3,14%

¹⁵ *Hrvatska enciklopedija*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb 1999–2009.

Praznici	5	2%	-
Nedavni događaji	3	1%	-
Droge i lijekovi	2	1%	0,27%

Iz usporedbe rezultata vidljiva su znatna odstupanja zanimanja korisnika *Wikipedije* za pojedina područja od opsega koji je tim područjima dodijeljen u *Hrvatskoj enciklopediji*. Tako su najveća odstupanja zamjetna u područjima zabave, seksualnosti, praznika i nedavnih događaja, kojima se prema shvaćanjima tradicionalne leksikografije pridaje mala ili marginalna pozornost. Iako takvi rezultati upućuju na karakter *Wikipedijinih* korisnika i same *Wikipedije*, a shvaćanja tradicionalne leksikografije imaju sasvim utemeljenih osnova, preispitivanje pozornosti koja se u leksikografskim djelima pridaje populističkim temama nije naodmet.

2.8. Sažetost

Sažetost kao enciklopedički princip podrazumijeva nastojanje da se u što manje teksta pruži što više informacija, tj. da se tekst odlikuje što većom gustoćom informacija. Sažetošću se želi omogućiti korisniku da željenu informaciju apsorbira u što kraćem vremenu, čime enciklopedička djela ispunjavaju svoju svrhu brzoga pružanja informacije korisniku. U tiskanim enciklopedičkim djelima dodatni motiv sažetosti treba tražiti u ograničenosti njihova opsega, pa se stoga u djelu zadanoga opsega nastoji pružiti što više informacija. U tim će se djelima gustoća informacija uvijek kretati u određenim okvirima, bez obzira na to bila riječ o leksikonu, koji će donositi samo osnovne informacije, ili pak o strukovnoj enciklopediji, koja će donositi obradu usko specijaliziranih pojmova vezanih uz neku određenu struku. Ako se kao pokazatelj gustoće informacija uzme broj riječi upotrijebljen za opisivanje pojedinoga pojma, iz tablice 2. vidljivo je da različite svjetske enciklopedije imaju približno jednaku gustoću informacija, tj. podjednako su sažete u opisima pojedinih pojmova.

Tablica 2. Prosječan broj riječi iskorišten za obradu pojedinoga pojma u važnijim svjetskim enciklopedijama.

Enciklopedijsko djelo	Članaka	Pojmova u indeksu	Riječi (mil.)	Riječi po pojmu
<i>Encyclopædia Britannica</i> ¹	83 000	790 000	44	56
<i>Brockhaus</i> ²	260 000	333 000	19,5	59

¹ *Encyclopædia Britannica*, 15. izd., Encyclopædia Britannica, Chicago 2000. Izvor: A. W. Katz: *Introduction to Reference Work*, sv. 1, McGraw-Hill, New York 1978., str. 227.

² *Der Brockhaus multimedial 2008 premium*, Bibliographisches Institut & F. A. Brockhaus, Mannheim 2007. Izvor: <http://www.brockhaus-multimedial.de/daten/index.php> (pristupljeno 23. VIII. 2008).

U nastojanju da se postigne što veća sažetost, tekstovi članaka u tiskanim enciklopedičkim djelima obično su lišeni osobnih stilskih obilježja, postaju literarno šturi, a u nekim slučajevima i upitne didaktičnosti ili razumljivosti.

Kod elektroničkih enciklopedičkih djela bez ograničenja u pogledu opsega, princip sažetosti danas se relativizira i traže se rješenja koja pružaju optimalnu ravnotežu između sažetih izlaganja koja pružaju korisniku najgušće informacije, no još uvijek tako da nije ugrožena didaktičnost i razumljivost njihova iznošenja. Stoga se u takvim djelima danas npr. sve češće izbjegavaju kratice koje neznatno pridonose sažetosti tekstova, ali znatno narušavaju njihovu čitkost. Istodobno, u *Wikipediji* se često mogu naći članci u kojima se sadržaj donosi u tekstovima bez odlika sažetosti, pa je i enciklopedičnost takvih tekstova upitna.

Princip sažetosti mogao bi se razmatrati i kao potreba da pojedine sadržajne jedinice (informacijski paketi) enciklopedičkih djela ne budu odveć opsežne, kako bi bile pregledne, kako bi ih se moglo lakše apsorbirati te u njima lakše pronaći željenu informaciju. Tu se pod sadržajnim jedinicama smatraju bilo članci, bilo njihova naslovljena poglavlja. Iako se i taj pristup relativizira pojavom elektroničkih enciklopedičkih izdanja, jer se tehnikama dohvata informacija pružaju nove mogućnosti pronalaženja tražene informacije pretragom čitavoga teksta, on jača potrebu za dijeljenjem velikih članaka na više naslovljenih poglavlja, te za uvođenjem sadržaja koji na početku tekstova velikih članaka donosi popis njihovih naslovljenih poglavlja. S druge strane mnogobrojni su članci kolaborativnih mrežnih djela postali znatno duži, što, usprkos novim mogućnostima organizacije tekstova poput uvođenja interaktivnoga sadržaja uz pomoć kojega korisnik može preskakati na poglavlje koje ga zanima, otežava brzo pronalaženje tražene informacije, dok su mnoge od informacija prezentirane u članku upitne relevantnosti.

O duljini članaka govori se u uputama *Wikipedijinim* suradnicima¹⁶:

...Svaki je Wikipedijin članak u procesu evolucije i vjerojatno je da će nastaviti rasti. Drugi urednici dodat će člancima kada vi završite s njima. To nije problem, jer za većinu praktičnih namjena Wikipedija ima neograničen prostor za pohranu, ali dugi članci mogu biti teški za čitanje i navigaciju.

Članak dulji od jedne ili dvije stranice, kada se otisne, mora biti podijeljen u poglavlja, kako bi se olakšala navigacija. Za većinu je dugih članaka podjela u dijelove prirodna; ali iako ne postoji prirodni način podjele, mnogi urednici vjeruju da se to treba učiniti kako bi se olakšala navigacija i uređivanje po poglavljima.

Čitatelji bi se mogli zamoriti čitajući stranicu dulju od 6 do 10 tisuća riječi, što ugrubo odgovara 30 do 50 KB teksta. Ako je članak znatno dulji od toga, bit će od koristi

¹⁶ Izvor: <http://en.wikipedia.org/wiki/Wikipedia:SIZE> (pristupljeno 23. VIII. 2008).

čitatelju da se pojedina poglavlja presele u druge članke, te zamijene zaključnim poglavljima....

Međutim, iz drugih uputa suradnicima *Wikipedije*¹⁷, vidljivo je da se ograničavanju duljine članaka pristupa s rezervom¹⁸:

... *Papirnate enciklopedije su, zbog svojih razumljivih ograničenja, prisiljene na posjedovanje vrlo sažetih i jezgrovitih članaka, dok Wikipedija kao internetska enciklopedija može puno bolje i opširnije objasniti neku pojavu, događaj ili slične teme...*

Nastavljajući se na problematiku relevantnosti iz prethodnoga poglavlja, kod mrežnih, profesionalno uređivanih enciklopedijskih projekata postoje tendencije da članci postaju duži, obrađujući pojam od sažete ka kompleksnoj razini te se češće uvode veliki, makropedijski članci i eseji koji obrađuju posebno zanimljiva područja.

2.9. Organiziranost (strukturiranost)

Kako bi enciklopedička djela mogla omogućiti korisniku da brzo i lako dođe do željene informacije, nužna je organiziranost (strukturiranost) znanja koje prezentiraju. Stoga se enciklopedički princip organizacije znanja može smatrati osnovom enciklopedičkoga koncepta, a svojim značajem nadilazi granice enciklopedike. Dohvat željene informacije enciklopedička djela omogućavaju korisniku organizacijom koja se suštinski razlikuje od uobičajene linearne organizacije teksta većine literarnih djela, koja se čitaju »od početka prema kraju«. Nelinearna organizacija enciklopedičkih djela podrazumijeva da je znanje podijeljeno na manje, pregledne dijelove, kojima se kao ishodišnoj točki istraživanja kod tradicionalnih djela pristupa zahvaljujući metodičkom slijedu kojim se nižu. Daljnji slijed sadržaja korisnik kreira sam slijedeći uputnice kojima su dijelovi znanja povezani, prema svojem interesu. U osnovi, organizacijska struktura tradicionalne enciklopedije zasniva se na sljedećem procesu (Michel, Herren 2003):

- Razdioba nepregledne količine znanja u pregledne dijelove (informacijske pakete) – članke (*divisio*, fragmentacija)
- Označavanje informacijskih paketa, tj. dodjeljivanje naziva člancima – natuknica ili lema (lematizacija)
- Nizanje članaka nekim logičkim slijedom
- Uspostavljanje veza među člancima (umrežavanje članaka)
- Izrada indeksa.

¹⁷ URL: http://hr.wikipedia.org/wiki/Wikipedija:%C5%A0to_ne_spada_u_Wikipediju (pristupljeno 23. VIII. 2008).

¹⁸ Izvor: URL: http://hr.wikipedia.org/wiki/Wikipedija:%C5%A0to_ne_spada_u_Wikipediju (pristupljeno 23. VIII. 2008).

Organizacija svih današnjih mrežnih enciklopedija počiva na hipertekstu. Prema O. Pombo¹⁹, »...hipertekst je idealna granica enciklopedija, materijalizirana metafora jedinstva znanosti. Kao virtualna memorija koja čeka da ju korisnici pregledavaju, prelaze, pretražuju, hipertekst obuhvaća sudbinu, ne samo enciklopedija (čije kombinatoričke i heurističke sustave nastavlja), već i znanosti (čije kognitivne i institucionalne mehanizme poziva na ogled), knjižnica (koje transformira u univerzalne elektroničke institucije), (virtualnih) muzeja koji nastoje postati opće pristupačni, i naposljetku, škola, ponajprije sveučilišta, koja se duboko mijenjaju (elektronička sveučilišta)...«.

Iako je točno da hipertekst donosi sasvim nove mogućnosti u leksikografiji, njegov osnovni princip nije nova zamisao. Tako je poznat primjer svojevrstne nelinearne organizacije teksta židovska sveta knjiga *Talmud*, stranice kojega od XVI. stoljeća obiluju zabilježkama ispisanim na marginama. Ipak, pravu preteču hiperteksta predstavljaju upravo enciklopedička i leksikografska djela, u kojima je princip organizacije sadržaja podjelom na dijelove međusobno povezane uputnicama sasvim nalik današnjem hipertekstu, koji je snalaženje u takvoj organizaciji samo olakšao i automatizirao.

Hipertekst podržava oba enciklopedijska sustava, klasifikacijski i abecedni, pri čemu se pristup do željenoga članka odvija u nizu koraka, odabirom sve užega područja kojem članak pripada. Takav se pristup pretraživanju informacija naziva pregledavanjem informacija (engl. *browsing*), a bio je osnova prvih hipertekstovnih enciklopedija sredinom 1990-ih. Ubrzo su se tom načinu snalaženja među enciklopedijskim sadržajem pridružili sustavi za dohvat podataka (engl. *information retrieval*), koji su elektroničkim enciklopedijama dodali mogućnost pretraživanja čitavoga teksta, popisa članaka ili digitaliziranoga indeksa prema upitu korisnika (engl. *searching*). Takva informatička rješenja nazivaju se tražilicama, a obično pretražuju popis riječi s njihovim nalazištem, koji je prethodno sastavljen automatskim indeksiranjem sadržaja.

U počecima svojega razvoja razlikovale su se elektroničke enciklopedije zasnovane na hipertekstovnoj organizaciji i one zasnovane na sustavima za dohvat podataka (Storrer, Freese 1996). Međutim kasnijim su razvojem prevladali sustavi za pretraživanje teksta, te danas predstavljaju uobičajen način pretrage kako mrežnih enciklopedija, tako i čitavoga interneta.

Iako se može činiti da sustavi za dohvat informacija pretragom sadržaja prema zadanom upitu danas dovode u pitanje klasifikacijske sustave zasnovane na hipertekstovnoj organizaciji, to, dakako, nije točno. Riječ je o dvama jednakovrijednim

¹⁹ O. Pombo: *From Encyclopaedia to Hypertext. Encyclopaedia and Hypertext*, 1999–2002. URL: http://www.educ.fc.ul.pt/hyper/eng/ency_e.htm (pristupljeno 26. VIII. 2008).

pristupima potrazi za traženim informacijama. U jednome slučaju korisnik zna što traži, ali ne zna i kako se to naziva, a u drugome slučaju korisnik zna naziv, ali ne zna i što taj naziv označuje. Usporedba obiju strategija pretraživanja može se sažeto izraziti (Lasić-Lazić, Slavić, Banek Zorica 2004):

»... Iako pregledavanje nije preporučljivo kod kompleksnog pretraživanja literature, jer može dovesti do odvlačenja pažnje i informacijskog preopterećenja, ono, ako je pravilno korišteno i podržano od strane suvremene dobro osmišljene klasifikacije, od izuzetne je važnosti pri kreiranju novih znanja... «

Iako se danas kod elektroničkih enciklopedičkih djela dohvat informacija odvija uglavnom putem automatski izdvojenih indeksa, ručno izrađeni indeksi imaju i dalje itekakvu vrijednost, pružajući mogućnost nizanja rezultata pretrage po njihovoj relevantnosti s obzirom na traženi upit, zasnovan na ljudskoj stručnosti i znanju.

Također ne samo da su enciklopedijskim djelima, bilo tradicionalnoga, bilo virtualnoga tipa, i dalje potrebni abecedariji kao svojevrсни kontrolirani rječnici utvrđeni prije početka posla na samim člancima, već se ističe potreba i za klasifikacijskim sustavima složenije razine, kakvi su Deweyeva decimalna klasifikacija (Seifert 2003), taksonomije (Michel 2003), tezaursi ili ontologije (Voß 2006).

Zaključak

Prikazom enciklopedičkoga koncepta u okruženju novih medija pokazalo se kako su, i nakon tranzicije enciklopedičkih djela iz tiskanoga oblika na mrežni, enciklopedije i druga takva djela i dalje ostala enciklopedije te da enciklopedički koncept nije došao u pitanje, već se nalazi u razdoblju promjena, ponajprije u onim svojim sastavnicama – principima koji su po prirodi promjenjivi. To podrazumijeva da se novonastaloj situaciji tradicionalne, profesionalno uređivane enciklopedije prilagođavaju preispitivanjem svojih uzusa u pogledu relevantnosti tema koje će biti obrađene, pa se sve više otvaraju potrebama korisnika, kao i u pogledu opsega članaka koji se postupno širi. S druge strane *Wikipedija*, kao najveća kolaborativna enciklopedija današnjice, ali i najveća i najviše korištena enciklopedija ikada, ulaže napore kako bi se objavljeni sadržaji približili uzusima tradicionalne enciklopedike, npr. uvođenjem većih ovlasti za administratore nastoji se spriječiti erozija pojedinih članaka koji su dosegнули zadovoljavajući stupanj kvalitete, točnosti i objektivnosti, a inzistiranjem na navođenju citata i referenci kojima se potkrepljuju iznesene tvrdnje nastoji se podići stupanj vjerodostojnosti.

LITERATURA

- Čepo**, Dario: Društveno-politička uvjetovanost leksikografskih članaka: studija slučaja članka Europska unija. *Studia lexicographica* 2 (2008) 1, str. 9–24.
- Change: It's Okay. Really.* Encyclopaedia Britannica Blog. URL: <http://www.britannica.com/blogs/2012/03/change/> (pristupljeno 23. IX. 2014).
- Encyclopædias and Dictionaries.* Encyclopædia Britannica, 15. izd., sv. 18. (Macropedia), Encyclopædia Britannica, Chicago 1974–(2002).
- Giles**, Jim: Internet encyclopaedias go head to head. *Nature* 438 (2005) 12, str. 900–901.
- Jecić**, Zdenko, **Boras**, Damir, **Domijan**, Darija: Prilog definiranju pojma virtualna enciklopedija. *Studia Lexicographica* 2 (2008) 1, str. 115–126.
- Jecić**, Zdenko: Nadnacionalni karakter internetskih enciklopedija. *Studia Lexicographica* 5 (2011) 2, str. 103–118.
- Katz**, William A.: *Introduction to Reference Work*, sv. 1. McGraw-Hill, New York 1978.
- Kister**, Kenneth F.: *Kister's Best Encyclopedias: A Comparative Guide to General and Specialized Encyclopedias*. Oryx Press, Phoenix 1994.
- Kubelka**, Ozren, **Šoštarić**, Petra: *Wikipedija* nasuprot *Hrvatskoj enciklopediji*, kvalitativan odnos slobodno i tradicionalno uređenoga enciklopedijskoga sadržaja na hrvatskom jeziku. *Studia lexicographica* 5 (2011) 2, str. 119–134.
- Lasić-Lazić**, Jadranka, **Slavić**, Aida, **Banek Zorica**, Mihaela: *Bibliotečna klasifikacija kao pomagalo u organizaciji znanja*. Odabrana poglavlja iz organizacije znanja. Zavod za informacijske studije, Zagreb 2004., str. 10–33.
- Michel**, Paul: *Verzweigungen, geschweifte Klammern, Dezimalstellen – Potenz und Grenzen des taxonomischen Ordnungssystems von Platon über Theodor Zwinger bis Melcill Dewey*. Akten des internationalen Kongresses über Wissenstransfer und enzyklopädische Ordnungssysteme, Prangins 2003.
- Michel**, Paul, **Herren**, Madeleine: *Unvorgreifliche Gedanken zu einer Theorie des Enzyklopädischen - Enzyklopädien als Indikatoren für Veränderungen bei der Organisation und der gesellschaftlichen Bedeutung von Wissen*. Allgemeinwissen und Gesellschaft, Akten des internationalen Kongresses über Wissenstransfer und enzyklopädische Ordnungssysteme, Prangins 2003.
- Pombo**, Olga: *From Encyclopaedia to Hypertext*. Encyclopaedia and Hypertext, 1999–2002. URL: http://www.educ.fc.ul.pt/hyper/eng/ency_e.htm (pristupljeno 18. IX. 2014).
- Purchasing an Encyclopedia: 12 Points to Consider*. Booklist Publications, American Library Association, Chicago 1996.
- Sader**, Marian, **Lewis**, Amy: *Encyclopedias, Atlases, and Dictionaries*. R. R. Bowker, New Providence 1995.
- Seifert**, Hans-Ulrich: *Dewey meets Krünitz – A classificatory approach to lexicographic material*. Akten des internationalen Kongresses über Wissenstransfer und enzyklopädische Ordnungssysteme, Prangins 2003.
- Shores**, Louis: *Reference as the Promotion of Free Inquiry*. Libraries Unlimited, Littleton, Colorado 1976.
- Spoerri**, Anselm: *What is Popular on Wikipedia and Why?* First Monday, 12 (2007) 4. URL: <http://firstmonday.org/ojs/index.php/fm/article/view/1765/1645> (pristupljeno 18. IX. 2014).
- Storror**, Angelika, **Freese**, Katrin: *Wörterbücher im Internet*. Deutsche Sprache 24 (1996) 2, str. 97–153, URL: <http://www.ids-mannheim.de/grammis/orbis/wb/> (pristupljeno 18. IX. 2014).
- Tomanović**, Smiljka: Ideološke implikacije u enciklopedici. *Radovi Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, sv. 1., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1991., str. 45–51.

- Toth, Tibor:** *Podjela informacija po vrsti*, 2002. URL: http://www.hidd.hr/articles/podjela_informacija.php (pristupljeno 9. I. 2007).
- Tudman, Miroslav, Boras, Damir, Dovedan, Zdravko:** *Uvod u informacijsku znanost*, Školska knjiga, Zagreb 1993.
- Voß, Jakob:** *Collaborative thesaurus tagging the Wikipedia way*. Collaborative Web Tagging Workshop 2006. URL: <http://arxiv.org/abs/cs/0604036> (pristupljeno 18. IX. 2014).
- Vujić, Antun:** Razvitak enciklopedistike i enciklopedijsko vrednovanje. *Radovi Leksikografskog zavoda Miroslav Krleža*, sv. 1., Leksikografski zavod Miroslav Krleža, Zagreb, 1991., str. 25–43.

THE ENCYCLOPAEDIC CONCEPT IN A WEB ENVIRONMENT

Zdenko Jecić

The Miroslav Krleža Institute of Lexicography

ABSTRACT: In today's age of the transition of encyclopaedias from the printed into a web form, thanks to the functionalities that the new media enables, there are deeper changes in the foundations of the encyclopaedic field, i.e. in the encyclopaedic principles and the encyclopaedic concept as their whole. The reflection of these conditions are the tendencies of *Wikipedia*, being the most used encyclopaedia today, to implement some changes so as to gradually come closer to the values of the traditional encyclopaedia, while the traditional, edited encyclopaedias are being gradually opened to new tendencies, induced by the well-established habits of *Wikipedia* users.

Keywords: *encyclopaedic concept; encyclopaedic principles; web encyclopaedias*